

การบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในยุคศตวรรษที่ 21*

MANAGEMENT OF PALI STUDIES EDUCATION IN THE 21ST CENTURY

พระมหาวสันต์ ยางสิงอ้อ

Phra Mahawasan Yangsingor

นักวิชาการอิสระ, ประเทศไทย

Independent Academician, Thailand

Corresponding Author's Email: pooripunyo@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาภาษาบาลีถือเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาของภิกษุและสามเณร ซึ่งส่งผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา เพราะมีการบันทึกพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี การศึกษาภาษาบาลีจึงช่วยป้องกันไม่ให้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าคลาดเคลื่อน ดังนั้นการศึกษาภาษาบาลียังช่วยยกระดับคุณวุฒิของภิกษุและสามเณรให้เป็นที่น่าเคารพ มีฐานะสูงขึ้น มีคุณค่าในสังคม ได้รับการยกย่องจากบุคคลทั่วไป และเตรียมพร้อมสำหรับการดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบัน การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยได้รับการปรับปรุงและพัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของยุคสมัย รวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการสอน การพัฒนาทักษะ การใช้เทคโนโลยีในการสอน และการใช้สื่อดิจิทัล เช่น วิดีโอการสอน ระบบการเรียนรู้ออนไลน์ หรือแอปพลิเคชัน เพิ่มพูนความรู้ ซึ่งจะช่วยให้การเรียนการสอนเกี่ยวกับภาษาบาลีเข้าถึงและเข้าใจได้ง่ายขึ้น

คำสำคัญ: การบริหารจัดการศึกษา, พระปริยัติธรรมแผนกบาลี, ยุคศตวรรษที่ 21

Abstract

The study of Pali is considered the heart of the education of monks and novices, which affects the stability of Buddhism because the Tripitaka is recorded in Pali. Studying Pali prevents the teachings of the Lord Buddha from

* Received 20 November 2024; Revised 2 December 2024; Accepted 22 December 2024

deviating. Therefore, studying Pali also helps to elevate the qualifications of monks and novices to be honorable, have a higher status, be valuable in society, and prepare for living in the current society in the 21st century. The education of the Thai Sangha has been improved and developed to be in line with the needs of the era, including the use of technology in teaching, skill development, the use of technology in teaching, and the use of digital media such as teaching videos, online learning systems, or knowledge-enhancing applications, which will help make teaching and learning about Pali easier to access and understand.

Keywords: Educational Administration, Pali Studies, 21st Century

บทนำ

การศึกษาคณะสงฆ์ไทยเป็นระบบการศึกษาที่มีเอกลักษณ์และมีความสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนา ระบบการศึกษานี้ไม่เพียงแต่เน้นการศึกษาพระธรรมพระวินัยและการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการพัฒนาทักษะทางสังคม ความรู้ทั่วไป และการเตรียมตัวให้เหมาะสมกับการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบัน การศึกษาคณะสงฆ์ไทยได้รับการปรับปรุงและพัฒนาเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของยุคสมัย ซึ่งรวมถึงการใช้เทคโนโลยีในการสอนและการเรียนรู้การเสริมสร้างทักษะทางคอมพิวเตอร์และภาษาอังกฤษและการเน้นย้ำถึงความจำเป็นในการมีส่วนร่วมทางสังคมอย่างมีความรับผิดชอบ การศึกษาเหล่านี้มุ่งเน้นไปที่การสร้างพระภิกษุสามเณรที่มีคุณธรรม มีความรู้ และมีความสามารถในการนำพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน รวมทั้งสามารถสื่อสารและโต้ตอบกับสังคมโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระมหาเจษฎ์มณเฑียร ญาณโร, 2567)

ยุคสมัยเปลี่ยนผ่านการจัดการศึกษาไม่ได้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นจัดการศึกษาตามโบราณราชประเพณี โดยพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งได้รับการส่งเสริมสนับสนุนการจัดการศึกษาจากภาครัฐยังไม่สอดคล้องกับค่าใช้จ่ายจริง จึงเป็นหน้าที่ที่เจ้าอาวาสต้องรับผิดชอบต่อค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น จึงส่งผลให้คุณภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไม่ดีเท่าที่ควรจะเป็น และไม่สามารถตอบสนองนโยบายการจัดการศึกษาของชาติได้ (พระราชบัญญัติการศึกษาพระปริยัติธรรม

,2562) ในประเทศไทยการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลียังเป็นหัวใจของการศึกษาของคณะสงฆ์ที่มีผลต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนาเพราะคัมภีร์สำคัญ เช่น พระไตรปิฎกของฝ่ายเถรวาทจารึกไว้ด้วยภาษาบาลี และการรักษาต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นภาษาบาลีเพื่อป้องกันพระพุทธรูปให้มีให้คลาดเคลื่อนที่รู้กันว่าพระสัทธรรมปฏิรูป ฉะนั้นการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี จึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะรักษาศาสนาธรรมไว้ได้อย่างสมบูรณ์นอกจากนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือว่าเป็นเกียรติอย่างสูง โดยผู้ที่สามารถสอบได้เปรียญธรรม 3 ประโยค พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาตถวายให้สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เสด็จประกอบพิธีทรงตั้งเปรียญธรรม 3 ประโยค ประทานพัดเปรียญและประกาศนียบัตร ตามเวลาและสถานที่อันสมควร พระภิกษุ-สามเณรที่สอบเปรียญธรรม 3 ประโยค เมื่อได้รับพระราชทานทรงตั้งเปรียญธรรมแล้ว จะได้รับพระบรมราชานุญาตให้ใช้คำว่า “พระมหา” นำหน้าชื่อเดิมได้ ส่วนสามเณรจะใช้คำว่า ป.(เปรียญ) ตามหลังชื่อตัวและนามสกุลได้ นับว่าเป็นเกียรติและนำชื่อเสียงมาสู่วงศ์ตระกูลไม่น้อยจนเข้ามา (พระธรรมปัญญาภรณ์, 2549)

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในยุคศตวรรษที่ 21 มีเทคโนโลยีสมัยใหม่ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วแบบก้าวกระโดดรวมไปถึงฐานความคิดของมนุษย์ในปัจจุบัน ที่เติบโตขึ้นมากพร้อมกับเทคโนโลยีที่ทันสมัย เป็นอุปกรณ์ที่สามารถทำให้ทุกคนเข้าถึงสื่อต่างๆ ได้อย่างรวดเร็ว และสามารถหาความรู้ต่าง ๆ ได้เพียงแค่ใช้เวลาไม่นาน นั้นจึงทำให้ชาวพุทธทุกคนที่มีความสนใจในภาษาบาลีสามารถเรียนรู้ผ่านช่องทางต่างๆ ผ่านแอปพลิเคชันหรือรวมไปถึงเว็บไซต์ ที่สามารถเปิดดูได้ผ่านเครื่องอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่กล่าวไป

บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษา

นักการศึกษาและนักวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาไว้ หลายประการดังนี้ จำลอง นักพ่อน (2548, หน้า 25) กล่าวว่า ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นหลักผู้ที่ดำรงตำแหน่ง ผู้บริหารสถานศึกษานั้นโดยภาพรวมแล้วจะมีภาระหลักที่สำคัญ 3 ด้านด้วยกัน คือ 1) ภาระด้านการบริหารงานภายในของสถานศึกษา ซึ่งมีงานวิชาการและกิจการนักเรียนเป็น งานหลัก จากนั้นจะเป็นงานการเงินและการงบประมาณ งานบริหารบุคคล งานบริหารทั่วไป ฯลฯ 2) ภาระด้านการพัฒนาสถานศึกษาและการพัฒนามาตรฐานและคุณภาพการศึกษาของ สถานศึกษา ซึ่งมีกิจกรรมด้านการประกันคุณภาพ

การศึกษาเป็นงานพื้นฐาน และมีงานด้านการพัฒนา อื่นๆประกอบ จะต้องมีการวางแผน มีการกำหนดการดำเนินงานให้สอดคล้องกับบริบททางการศึกษา สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และ 3) ภาระด้านการประสานงานและการติดต่อกับหน่วยงานภายนอกสถานศึกษาทั้งในระดับ ชุมชนหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานอื่นภายนอกระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ และ ระดับนานาชาติมีประโยชน์กับการพัฒนาการศึกษาของสถานศึกษา ภาระงานทั้ง 3 ด้าน ดังกล่าวนี้อาจมีความสำคัญและมีผลโดยตรงต่อการบริหารจัดการและพัฒนาการศึกษาของ สถานศึกษา และสะท้อนถึงความรู้ความสามารถ ความเป็นนักบริหารระดับมืออาชีพ ของตัวผู้บริหารทั้งสิ้น โดยเฉพาะในการดำเนินงานให้บรรลุผลตามเป้าหมายของการปฏิรูปการศึกษา ไทยและการที่มีระบบการปฏิรูประบบราชการไทยดำเนินคู่ขนานไปพร้อมกัน ซึ่งจะมีการเปรียบเทียบและสะท้อนให้เห็นถึงฝีมือและผลงานได้ชัดเจนขึ้น การทำงานของผู้บริหารสถานศึกษานั้นจะสลับซับซ้อนขึ้นกว่าเดิม จึงต้องการความเป็นนักบริหารมืออาชีพที่มีทั้งความรู้ ความสามารถทางการบริหารและความเป็นผู้นำทางวิชาการในการบริหารการศึกษาค่อนข้างสูง มากกว่าที่เคยเป็นอยู่เดิม เช่นกันครับ (จิตติวิทย์ วัฒนกิจ, 2565) บริหารในระดับมืออาชีพนั้น ต้องมีวิสัยทัศน์มองการณ์ไกล มีมุมมองในการบริหารการทำงานเชิงกลยุทธ์ รู้จักการประมวลวิเคราะห์ ประเมินและตัดสินใจ ต้องมีวิสัยทัศน์ใหม่ในการบริหารจัดการให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ต้องปรับแนวคิดในการบริหารจัดการบูรณาการที่เน้นการแก้ปัญหาและดำเนินการพัฒนาที่ผสมผสานชัดเจนทั้งเชิงนโยบายและภาคปฏิบัติ ต้องมีพฤติกรรมการบริหารแบบเชิงรุก เน้นผลงานหรือผลสำเร็จตามเป้าหมายและคุณภาพ

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า บทบาทของผู้บริหารสถานศึกษา หมายถึง การปฏิบัติงานตามหน้าที่ซึ่งเหมาะสมกับตำแหน่งในการบริหารในสถานศึกษาอย่างเป็นระบบมีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลายอย่างเหมาะสมเพื่อตอบสนองนโยบายจากหน่วยงานต้นสังกัดและนโยบายของสถานศึกษารวมถึงการคำนึงถึงประโยชน์อันสูงสุดที่จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน ชุมชน และประเทศชาติสืบไป

การส่งเสริมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2542) สรุปถึงลักษณะของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่สุดไว้ว่า เป็นการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่ง

ประโยชน์ สูงสุดแก่ผู้เรียนผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพผู้เรียน มีทักษะในการแสวงหาความรู้จากแหล่ง เรียนรู้ที่หลากหลายผู้เรียนสามารถนำวิธีการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตรจริงได้ และทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในทุก ขั้นตอนเพื่อพัฒนาผู้เรียน (เกษม วัฒนชัย, 2545) สรุปสาระสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ไว้ดังนี้ 1) รูปแบบการจัดการศึกษาจึงต้องหลากหลายและเหมาะสม 2) เน้นการให้ทุกภาคส่วนในประเทศร่วมมือร่วมใจกันในการจัดการศึกษา ผู้ให้การศึกษาทั้งรัฐเอกชนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันต่าง ๆ เช่นครอบครัวสถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงงาน 3) ให้มีเอกภาพในการจัดการศึกษาโดยให้ดำเนินการ 4) กระจายอำนาจความรับผิดชอบในการบริหารการศึกษาไปสู่เขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษาโดยกระจายอำนาจความรับผิดชอบ 5) ให้มีผู้แทนของประชาชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและคณะกรรมการสถานศึกษา

สรุปได้ว่า การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญใน หมวด 4 เป็นการส่งเสริมและตอบสนองต่อการปฏิรูปการศึกษา ทำให้คนเกิดการเรียนรู้ เป็นหัวใจของการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ที่แสดงเจตนารมณ์การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้โดยยึดหลักการจัดการศึกษาที่สำคัญ 3 ประเด็น คือ ผู้เรียนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด และกระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาเต็มศักยภาพ

2.1 การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญรูปแบบชิปปา

ทิสนา แคมมณี (2548) ได้เสนอแนวคิดในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามแนวโมเดลชิปปา แนวคิดหลักในการจัดการเรียนการสอนตามแนวโมเดลชิปปามาจากแนวคิดทางการศึกษาของ จอห์น ดิวอี้ ซึ่งเป็นผู้คิดเรื่องการเรียนรู้โดยการลงมือปฏิบัติ (learning by doing) การจัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้ลงมือปฏิบัติเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้เรียนจากผู้รับ เป็นผู้เรียน และเปลี่ยนบทบาทของครูผู้สอนเป็นผู้จัดการประสบการณ์ การเรียนรู้เปลี่ยนจุดเน้นการเรียนรู้อยู่ที่ผู้เรียนมากกว่าผู้สอน ผู้เรียนกลายเป็นศูนย์กลางของการ เรียนการสอน เช่นเดียวกับ (ชนาธิป พรกุล, 2543) กล่าวว่าถึง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียน เป็นศูนย์กลางเป็นการจัดเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ความคิด และการตัดสินใจอย่างเป็นระบบตามหลัก ของโมเดลชิปปามีหลักการดังนี้ 1) การสร้างองค์ความรู้ หมายถึง การสร้างความรู้ตามแนวคิดของ กล่าวคือ

กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีควรเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสสร้าง ความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีความเข้าใจและเกิดการเรียนรู้ที่มีความหมายต่อตนเอง การที่ ผู้เรียนมี โอกาสได้สร้างความรู้ด้วยตนเองนี้เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางสติปัญญา 2) การปฏิสัมพันธ์ หมายถึง การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น หรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว กิจกรรมการ เรียนรู้ที่ดีจะต้องเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคล และแหล่ง ความรู้ ที่หลากหลาย ซึ่งเป็นการช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางสังคม 3) การมีส่วนร่วมทางกาย หมายถึง การให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ เคลื่อนไหวร่างกายโดยทำกิจกรรมในลักษณะต่างๆ ซึ่ง เป็นการช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางกาย 4) การเรียนรู้กระบวนการ หมายถึง การเรียนรู้ กระบวนการต่างๆ กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้กระบวนการ ต่างๆ ซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นต่อ การดำรงชีวิต เช่น กระบวนการแสวงหาความรู้ กระบวนการคิด กระบวนการแก้ปัญหากระบวนการกลุ่ม กระบวนการพัฒนาดตนเอง เป็นต้น การเรียนรู้กระบวนการเป็นสิ่งที่สำคัญ เช่นเดียวกับการเรียนรู้ เนื้อหาสาระต่างๆ การ เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการเป็นการช่วยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมทางด้านสติปัญญาอีกทางหนึ่ง และ 5) การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ซึ่งจะ ช่วยให้ผู้เรียนได้รับประโยชน์จากการเรียน และช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เพิ่มเติมขึ้น เรื่อยๆ กิจกรรมการเรียนรู้ที่มีแต่เพียงการสอนเนื้อหาสาระให้ผู้เรียนเข้าใจ โดยขาด กิจกรรมการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้จะทำให้ผู้เรียนขาดการเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีกับการ ปฏิบัติ

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนแบบโมเดลชิปปา เป็นรูปแบบการจัดกิจกรรมการ เรียนการสอนที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนได้ฝึกทักษะค้นพบรวบรวมข้อมูลและสร้างสรรค์ความรู้ด้วย ตนเอง ตลอดทั้งฝึกตนเองให้มีวินัยและรับผิดชอบในการทำงาน กระบวนการเรียนการสอนนี้ มี การประเมินความสำเร็จของนักเรียนจากผลงานที่เป็นชิ้นดีที่สุดในจุดประสงค์ของแต่ละวิชา และนำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.3 การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญรูปแบบที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน

มัทธรา ธรรมบุศย์ (2545) การเรียนที่ใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) การเรียนรู้โดยใช้ปัญหาเป็นฐานคืออะไร ความหมายของ PBL เมื่อดูจากรูปคำศัพท์ Problem-based Learning Problem แปลว่า ปัญหา based แปลว่า ฐาน พื้นฐาน Learning แปลว่า การเรียนรู้ Problem – based Learning หรือ PBL ก็คือ วิธีการเรียนรู้วิธีหนึ่งที่มี รูปแบบการเรียนรู้โดยการนำปัญหามาเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อยู่การเรียนรู้โดยใช้

ปัญหาเป็นฐาน เป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากแนวคิดตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบสร้างสรรค์นิยม รูปแบบของการจัดการเรียนรู้แบบ การใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-based Learning) พอจะกล่าวได้ดังนี้ 1) ให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้อย่างแท้จริง 2) จัดกลุ่มผู้เรียนให้มีขนาดเล็ก ประมาณ 3-5 คน 3) ครูทำหน้าที่ เป็นผู้อำนวยความสะดวก 4) ใช้ปัญหาเป็นตัวกระตุ้น ให้เกิดการเรียนรู้ 5) ลักษณะของปัญหาที่นำมาใช้ต้องมีลักษณะคลุมเครือ ไม่ชัดเจน มีวิธีแก้ไขปัญหาได้อย่าง หลากหลาย อาจมีคำตอบได้หลายคำตอบ 6) ผู้เรียนเป็นผู้ แก้ปัญหาโดยการแสวงหาข้อมูลใหม่ๆ ด้วยตนเอง และ 7) การประเมินผล ใช้การประเมินผล จากสถานการณ์จริง ดูจากความสามารถในการปฏิบัติของผู้เรียน

สรุปได้ว่า การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและใช้ปัญหาเป็นฐาน (Problem-Based Learning) เป็นวิธีการสอนที่มุ่งเน้นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้ ปัญหาหรือสถานการณ์ที่มีความซับซ้อนเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้เรียนต้องคิด วิเคราะห์ และหาทาง แก้ไขปัญหาอย่างมีระบบ ผ่านการทำงานกลุ่มและการวิจารณ์จากเพื่อนร่วมกลุ่มหรือผู้สอน

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีภาษาบาลีนั้น เป็นรากศัพท์ เป็นรากภาษาของ ภาษาไทยเรา ภาษาไทยเราส่วนใหญ่เป็นศัพท์ที่ออกมาจากภาษาบาลี เมื่อศึกษาภาษาบาลีเป็น อย่างดีแล้ว เรียกว่า ย่อมรู้จักภาษาไทยได้เป็นอย่างดีเช่นเดียวกัน (สนามหลวงแผนกบาลี, 2545) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย มีประวัติมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เวลาที่ผ่านมาแยกการศึกษาเป็นชั้นตั้งแต่ชั้นประโยค 1-2 ถึงชั้นประโยค ป.ธ.9 เรียกว่า เปรียญตรี เปรียญโท และเปรียญเอก การศึกษาแผนกบาลีนี้ เป็นการจัดให้การศึกษาคำสอนใน พระพุทธศาสนายิ่งขึ้น จนสามารถศึกษาพระพุทธศาสนาได้ในระดับสูงขึ้นไป ซึ่งมีส่วนในการ พัฒนาช่วยแก้ไขปัญหของบ้านเมืองได้ระดับหนึ่ง ทั้งเป็นปัจจัยส่งเสริมศีลธรรม และ วัฒนธรรมได้อีกส่วนหนึ่ง คณะสงฆ์ไทยจึงมีนโยบายส่งเสริมการศึกษาบาลีมาโดยตลอด (พระ ธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2544) คณะสงฆ์ไทยได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาบาลีนี้อย่าง ยิ่งถึงกับระบุไว้ว่าเป็นแผนกหนึ่งแห่งการศึกษาของคณะสงฆ์ เพราะถือว่าการเรียนบาลีเป็นการ จัดระดับบุคคลเพื่อให้มีความรู้เป็นประหนึ่งกุญแจไขตู้คือพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์ที่อธิบาย พระไตรปิฎก ซึ่งอยู่ในรูปของบาลีให้ผู้ศึกษาได้ศึกษากำหนดเป็นชั้นภูมิ เพื่อการศึกษาค้นคว้า การศึกษา พร้อมทั้งยกย่องผู้ผ่านกระบวนการศึกษาในชั้นนั้นๆ ให้มีเกียรติคุณเป็นที่แพร่หลาย

โดยยิ่งขึ้นไป (สนามหลวงแผนกบาลี , 2550) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีนี้ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าศึกษาได้ยากต้องใช้เวลา และใช้ความวิริยะอุตสาหะเป็นอย่างมาก เนื่องมาจากภาษาบาลีไม่ใช่ภาษาของตนอีกทั้งยังเป็นภาษาที่มีระเบียบแบบแผนเป็นหลักของตนโดย เฉพาะผู้ศึกษาต้องศึกษาให้เข้าใจในระเบียบแบบแผนที่เป็นหลักของภาษาบาลีก่อน แล้วจึงศึกษาเนื้อความต่อไปภายหลังความชำนาญในแบบแผนของภาษาบาลีเท่านั้นจึงจะสามารถถ่ายทอดพระพุทธรวณะที่ปรากฏอยู่ในภาษาบาลีออกมาเป็นภาษาไทยได้อย่างถูกต้องครบถ้วน ตรงตามพุทธบัญญัติ

3.1 การจัดการศึกษาในสมัยพุทธกาล

ผู้ที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ ส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุสามเณรมีศรัทธาที่ได้เข้ามาบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา บุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาแล้วมีภารกิจที่ต้องทำสองประการ คือ ประการแรก ได้แก่ คันถธุระ การศึกษาพระธรรมวินัยซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ การศึกษาชนิดนี้เน้นภาคทฤษฎี และประการที่สอง คือ วิปัสสนาธุระ การเรียนพระกรรมฐานโดยเน้นลงไปที่การปฏิบัติทางกายวาจาและใจสำหรับการศึกษาที่เรียกว่า "ทันทธุระ" นั้น ในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์นั้นพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนสาวกเป็นประจำทุกวันด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา คำสั่งคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ทรงแสดงพระสัทธรรมเทศนาแก่พุทธบริษัทซึ่งมีเป็นประจำทุกวัน ผู้ที่ฟังก็มีทั้งพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ สำหรับพระภิกษุสงฆ์นั้น เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าแล้วก็นำมาถ่ายทอดแก่สัททวิหาริกและอันเตวาสิกต่อไป การศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้านี้เรียกว่า คันถธุระ หรือการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงด้วยภาษาบาลี (พระมหาปริดา สุกุณโม, 2550)

พระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ที่ทรงประทานแก่ชาวโลกนั้น ในทางพระพุทธศาสนาเรียกกันว่า "สัทธศาสนา" ซึ่งมีความละเอียดลึกซึ้งคัมภีร์ภาพ ดังในปฐมสมโพธิกถาแสดงพระพุทธประวัติไว้ตอนหนึ่งว่า หลังจากตรัสรู้แล้ว สัปดาห์ที่ 5 เมื่อครั้งประทับ ณ ภายในต้นอชปาลนิโครธหรือต้นไทรพระพุทธรองค์ทรงพิจารณาถึงธรรมที่ได้ตรัสรู้มา ทรงเห็นว่าเป็นธรรมที่มีความหมายสุขุมละเอียดก็ทรงบังเกิดความท้อพระทัยว่า จะมีสักกี่คนที่ฟังธรรมของพระองค์ที่รู้เรื่อง พระทัยหนึ่งก็เกิดความมักน้อยว่า จะไม่แสดงธรรมแก่ใครเลย แต่ด้วยอาศัยพระมหากรุณาธิคุณและพิจารณาถึงอภัยภัยของคนในโลกแล้วทรงเห็นความแตกต่างระดับสติปัญญาของคน 4 กลุ่ม เปรียบเหมือน

บัว 4 เหล่า พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมโปรดเหล่าเวไนยนิกรเหล่านั้นให้รู้ถึงหลักธรรม แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ (พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), 2544)

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงจัดการศึกษาไว้ 2 อย่างคือ คันถุระ เป็นการศึกษาศาสนธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นตัวแทนของพระองค์และวิปัสสนาธุระ ซึ่งเป็นการศึกษาพระกัมมัฏฐาน เป็นอุบายฝึกหัดจิตใจของคนในเสาะอดมืองไสปราศจากกิเลสทำให้จิตใจสะอาดสงบ

3.2 การจัดการศึกษาในปัจจุบัน

การศึกษาภาษาบาลี ในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น เป็นยุคเริ่มก้าวหน้า เพราะผู้เป็นประมุขของประเทศในบางรัชกาลถึงกับทรงศึกษาภาษาบาลีและทรงมีความรู้จนถึงระดับแตกฉานในระยะเวลาสั้นๆ มาจนถึงกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีก็ดี กรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานีก็ดี การศึกษาภาษาบาลีมีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น เพราะพระราชอาบิบัติผู้เป็นประมุขในยุคนั้นๆ ทรงเป็นพระราชธุระทรงทำนุบำรุงยกย่องเชิดชู เพราะทรงถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นประธานของประเทศ การศึกษาภาษาบาลี จึงเป็นกุญแจสำหรับไขซึ่งพระศาสนธรรมอันบรรจุอยู่ในภาษาบาลี จนสามารถนำออกแสดงได้เป็นภาษาของตน จึงเป็นกรณีที่สำคัญประการหนึ่งของพระพุทธบุตรในพระพุทธศาสนาทั้งในทางสั่งสอนและศึกษาเล่าเรียน ในอดีตกาลฉันใดในปัจจุบันกาลก็ฉันนั้น (สนามหลวงแผนกบาลี, 2536) ด้วยเหตุนี้พระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้ทรงเป็นอุปถัมภ์ภททรงทำนุบำรุงสนับสนุนการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม และทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ให้มีฐานันดรตามฐานานุกรม รวมทั้งการพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในด้านต่างๆ เช่น การอุปสมบทนาคนหลวง การถวายนิยัตย์ และพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์แก่พระภิกษุสามเณร และสำนักเรียนที่ดีเด่นเป็นต้น (พระมหาทองดี ปัญญาวิโร, 2548)

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีของคณะสงฆ์นั้น ซึ่งเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นเพื่อผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพพร้อมไปด้วยคุณธรรม เพื่อสนองงานพระศาสนา ดังนั้นหลักเกณฑ์ของการคัดเลือกในแต่ละชั้นภูมิ จึงมีความเข้มข้นทั้งในเนื้อหา รูปแบบและวิธีการ ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรที่มีคุณภาพเพียบพร้อมด้วยคุณธรรมจริงๆ ไว้รับใช้งานพระศาสนา ซึ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ถือกันว่าเป็นบุญกุศลของผู้ศึกษาที่ได้ใช้ความวิริยะอุตสาหะของตนเล่าเรียนจนถึงสอบได้ในชั้นประโยคนั้นๆ จึงให้การยกย่องรับโดยทั่วไป กอปรทั้งผู้สอบผ่านในชั้นภูมินั้นๆ ได้แสดงภูมิรู้ภูมิธรรม สมกับชั้นภูมิ สมฐานะ

ทำให้ศักดิ์ศรีและคุณค่าของผู้ใคร่ต่อการศึกษายังคงอยู่แม้ในปัจจุบัน และเป็นความภาคภูมิใจของดูบาลัยและญาติโอมทั้งหลายที่เห็นที่เห็นพระภิกษุรามเรศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี (สนามหลวงแผนกบาลี. 2543) สังฆมณฑลแห่งประเทศไทย ได้จัดให้มีการศึกษาเล่าเรียนภาษาบาลีสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี จนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลอาจารย์ (ช่วง วรบุญโญ ป.ธ.9) วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ดำรงตำแหน่งเป็นแม่กองบาลีสนามหลวง ปฏิบัติหน้าที่เป็นประธานในการบริหารงานด้านการจัดการศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลี โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของมหาเถรสมาคม มีฝ่ายอาณาจักรคือรัฐบาลถวายเป็นการสนับสนุนส่งเสริมโดยผ่านทางสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ รวมถึงพุทธบริษัทโดยทั่วไปได้ถวายเป็นการอุปถัมภ์ค้ำจุนตลอดมา

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบ ดำเนินงานการจัดการสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้นจะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการ โดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบ จำเนียรการจัดการเรียนการสอน การจัดการสถานที่เรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน ครูสอนตลอดถึงงบประมาณในการดำเนินการจัดการศึกษา

3.3 ความสำคัญของภาษาบาลี

ภาษาบาลี แต่เดิมเรียกว่า “ภาษามาคธี” แปลว่า “ภาษาของชาวแคว้นมคธ” ที่ชาวอารยัน (อริยกะ) เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชมพูทวีป วัฒนธรรมของชาวอารยัน มามีอิทธิพลต่อชนชาวพื้นเมืองคือพวกมิลักกะซึ่งมีอิทธิพลและบทบาทต่อชนพื้นเมืองมาก ก็คือ ภาษาเพราะภาษาถือว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งที่มนุษย์ใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารซึ่งกันและกัน ภาษาบาลีจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นภาษาที่ พระพุทธเจ้าทรงเลือกใช้เทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุผลและนิพพาน และเป็นภาษาที่พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นต้นใช้ทรงจำ เพื่อถ่ายทอดพระพุทธพจน์ คือพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในประเทศอินเดียท่ามกลางเจ้าลัทธิทั้งหลาย ในสมัยนั้น หลังจากที่พระองค์ตรัสรู้แล้วทรงประกาศพระพุทธศาสนาในประเทศอินเดีย ด้วยภาษามาคธี ด้วยเหตุนี้ ภาษามาคธี จึงได้รับเกียรติและได้รับยกย่อง (พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), 2544) ได้แก่ 1) เป็นภาษาอันเป็นโวหารของพระพุทธเจ้า (สัมพุทธโวหารภาษา) 2) เป็นภาษาอันเป็นโวหารของพระอริยเจ้า (อริยโวหารภาษา) 3) เป็นภาษาที่ใช้บันทึกสภาวะธรรม (ยถาภูจพรหมโวหารภาษา) และ 4) เป็นภาษาที่รักษาพระพุทธพจน์ (ปาฐภาษา)

3.4 ประโยชน์ของการศึกษาภาษาบาลี

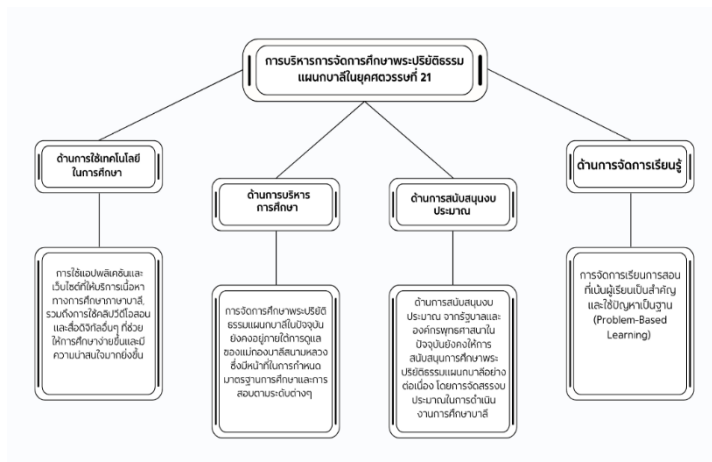
การศึกษาภาษาบาลีเป็นการเปิดโอกาสในการพัฒนาความรู้ในหลายด้าน ทั้งในแง่ของการศึกษาทางศาสนาและการเสริมสร้างความเข้าใจในมุมมองที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับโลกและการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา ดังนี้ 1) พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนธรรมด้วยภาษาบาลี และพระธรรมคำสั่งสอนของ พระองค์ก็บันทึกด้วยภาษาบาลี ในฐานะพุทธบริษัท จำเป็นที่จะต้องศึกษาหลักภาษาบาลี เพื่อเป็น เครื่องมืออุปกรณ์ในการศึกษาคัมภีร์ต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา 2) คนไทยรับภาษาบาลีและสันสกฤตเข้ามาใช้ในภาษาไทยมากมาย ทั้งศัพท์วิชาการ ศัพท์ศาสนา ศัพท์ที่บัญญัติขึ้นใหม่ รวมทั้งชื่อของบุคคล สถานที่ต่าง ๆ การเรียนภาษาบาลีจึงเป็น ประโยชน์ในการเข้าใจและบัญญัติศัพท์เหล่านี้ด้วย 3) ได้รับความรู้ในเรื่องภาษาศาสตร์โดยเฉพาะภาษาบาลี เพื่อจะได้แปลภาษาบาลีได้ อย่างถูกต้อง ไม่คลาดเคลื่อน และเข้าใจภาษาอื่นที่เกี่ยวข้องด้วย และ 4) ลักษณะของภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นภาษาที่มีวิภัติปัจจัย คือเป็นภาษาที่มีคำเดิมเป็นธาตุ เมื่อจะใช้คำใดต้อง นำธาตุไปประกอบกับปัจจัย (คำเติมหลัง) และวิภัติ(คำที่นำไปประกอบท้ายศัพท์) เพื่อเป็น เครื่องหมายให้ทราบ พจน์ ลिंग์ บุรุษ กาล มาลา วาจก และเป็นภาษาอยู่ในตระกูล อินโด-ยูโรเปียน ซึ่งเป็นตระกูลที่มีภาษาอื่น ๆ อีกมาก เช่น ภาษาสันสกฤต ภาษาละติน เป็นต้น

สรุป การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาภาษา แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาพระธรรมคำสอน การรักษาและถ่ายทอดศาสนธรรม และการพัฒนาความเข้าใจในด้านต่าง ๆ ของชีวิตและโลกตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนาแต่ยังช่วยในการเข้าใจและถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างลึกซึ้ง โดยมีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประโยค 1-2 จนถึงระดับสูงสุดคือ ป.ธ.9 ซึ่งเรียกว่า เปรียญตรี เปรียญโท และเปรียญเอก โดยมีการคัดเลือกและฝึกฝนผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลีและพระธรรมคำสอนอย่างละเอียดลึกซึ้ง

การบริหารการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในยุคศตวรรษที่ 21

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในศตวรรษที่ 21 ได้รับการพัฒนาและปรับเปลี่ยนเพื่อให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัย พร้อมกับการใช้เทคโนโลยีและวิธีการใหม่ๆ ในการศึกษาภาษาบาลีและพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเข้าถึงความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและทันสมัยยิ่งขึ้น การศึกษาภาษาบาลีในปัจจุบันไม่เพียงแค่นับการเรียนรู้นิ

ด้านทฤษฎีและการศึกษาพระไตรปิฎกเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการเรียนรู้เพื่อการประยุกต์ใช้ใน
ชีวิตประจำวันและการพัฒนาศีลธรรมของผู้เรียน นั้นจึงนำเสนอภาพองค์ความรู้ใหม่ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่จากการศึกษาเรื่องการบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนก
บาลีในยุคศตวรรษที่ 21

สรุป

การบริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในยุคศตวรรษที่ 21 มีเทคโนโลยี
ใหม่ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วแบบก้าวกระโดดรวมไปถึงฐานความคิดของคนในปัจจุบัน ที่เติบโต
ขึ้นมาพร้อมกับเทคโนโลยีที่ทันสมัย เป็นอุปกรณ์ที่สามารถทำให้ทุกคนเข้าถึงสื่อต่างๆ ได้อย่าง
รวดเร็ว และสามารถหาความรู้ต่าง ๆ ได้เพียงแค่อ่านเวลาไม่นาน นั้นจึงทำให้ชาวพุทธทุกคนที่มี
ความสนใจในภาษาบาลีสามารถเรียนรู้ผ่านช่องทางต่างๆ ผ่านแอปพลิเคชัน หรือรวมไปถึง
เว็บไซต์ ที่สามารถเปิดดูได้ผ่านเครื่องอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ที่กล่าวไปแล้วในเบื้องต้น
เพราะฉะนั้น การศึกษาภาษาบาลีจึงเป็นภาษาที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายขึ้นจวบจนปัจจุบัน และใน
ปัจจุบันก็ยังมีผู้ที่คิดจะพัฒนาเครื่องมือที่ช่วยสอนภาษาบาลี หรือเรียนรู้คำศัพท์ภาษาบาลีอีก
มากมาย เพื่อที่จะดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีไม่เพียงแต่
เป็นการศึกษาภาษา แต่ยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาพระธรรมคำสอน การรักษาและ
ถ่ายทอดศาสนธรรม และการพัฒนาความเข้าใจในด้านต่าง ๆ ของชีวิตและโลกตามหลักธรรม
ของพระพุทธศาสนาแต่ยังช่วยในการเข้าใจและถ่ายทอดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่าง
ลึกซึ้ง โดยมีการจัดการศึกษาตั้งแต่ระดับประโยค 1-2 จนถึงระดับสูงสุดคือ ป.ธ.9 ซึ่งเรียกว่า

เปรียญตรี เปรียญโท และเปรียญเอก โดยมีการคัดเลือกและฝึกฝนผู้เรียนให้มีความรู้ความเข้าใจในภาษาบาลีและพระธรรมคำสอนอย่างละเอียดลึกซึ้ง

เอกสารอ้างอิง

- เกษม วัฒนชัย. (2545). การปฏิรูปการศึกษาไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- กองบาลีสนามหลวง. (2550). เรื่องสอบบาลีของสนามหลวงแผนกบาลี พ.ศ. 2550. กรุงเทพมหานคร: อาทร.
- ชนาธิป พรกุล. (2543). หลักการจัดการเรียนการสอนแบบชิปปาแคทรูปแบบการเรียนการสอนที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฐิติวัศ หมั่นกิจ. (2565). ภาวะผู้นำเชิงคุณภาพของผู้บริหารสถานศึกษา: ภาวะผู้นำเชิงคุณภาพของ ผู้บริหารสถานศึกษา. วารสารมณีเชษฐาราม วัดจอมมณี, 5(3), 123-141.
- ทีศนา แคมมณีและคณะ. (2545). กลุ่มสัมพันธ์เพื่อการทำงานและการจัดการเรียนการสอน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ชินแอดเวอร์ไทซิงกรุ๊ป.
- มณฑรา ธรรมบุศย์. (2545). การพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ โดยใช้ PBL (Problem Based Learning). วารสารวิชาการ, 5(2), 11-17.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2538). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2544). คู่มือวิชาแปลไทยเป็นมคธ ป.ธ. 4 - 5 วิชาแต่งไทยเป็นมคธ ป.ธ. 9. กรุงเทพมหานคร: ฟองทองเอ็นเตอร์ไพรส์.
- พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). (2544). สัทนตีสตมมาลา คัมภีร์หลักบาลีมหาไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.
- พระธรรมปัญญาภรณ์. (2549). ประวัติความเป็นมาของสำนักเรียนวัดปากน้ำ พุทธศักราช 2549. กรุงเทพมหานคร : หจก. สตาร์กรุ๊ป.
- พระมหาปริดา สกฤตมโม. (2550). ความเป็นมาของภาษาบาลี. เรียกใช้เมื่อ 25 ตุลาคม 2550, จาก www.balee.net/title.html - 8k.

พระมหาเจษฎ์มฤคกฤษฎ์ ปณฺญาธโร. (2567).การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในศตวรรษ
ที่ 21.วารสารศรีสุวรรณภูมิปริทรรศน์, 2(2),23-24.

สนามหลวงแผนกบาลี. (2536). เรื่องสอบบาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา.

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. (2542). คู่มือนักวิจัยมือใหม่. (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพมหานคร: วงศ์สว่างการพิมพ์.